

RADIODIFUZIUNEA București

S'a emis și plătit azi 11. 11. 1933 ora 20⁰⁰ - Padura
 Conferința D-ului Prof. N. Cantacuzino Partea în
 despre Un elev român la

Casier secolul al XVII-lea.

Gușă

Inreg. la No.

Dulap

Raft

Secolul roman, care în secolul al XVII-lea

s'a încumetat să străbata depărtările și să înfrunte primejdii pentru a prinde învățături de la dascălii Italiei este fratele Domnitorului Șerban Cantacuzino și unchiul de pe mamă al lui Constantin Brâncoveanu: - Stolnicul Constantin Cantacuzino.

Împrejurările în care Const. Cantacuzino a plecat din țară pentru a se adânci în studii au în sine ceva din dramatismul acelor vremuri de lupte între partidele boieresti.

În anul 1664, în pragul sărbătorilor de Crăciun la 20 Decembrie, tatăl fusese ridicat în toiul nopții din asterneut de către doborântii Domnitorului, Grigore cel Bunic și dus la mănăstirea Inagorului. Acolo ne spune un cronicar contemporan, a stat a doua zi la Dumineasca rugându-se tot în genușchi la sfintele icoane și s'a priăstuit, dar către seară pe vremea cinei, gelatii lui Vodă îl duc în sala trapezării și acolo, legându-l de stâlpul al mare, l-au sugrumat.

După această teribilă moarte, familia ~~teama~~ e
în atmosfera urilor deslănțite hotărî să ~~trimită~~
ca pe tânărul Constantin, un copil de vreo 15 ani
care era la curte Postelnic, să-l trimită
pentru studii în capitala imperiului otoman.

In primăvara anului 1665, ^{el} Stolnicul pleacă din București cu alaiul care ducea ploconul haraciului cuvenit Porții și la 12 Martie sosit^{ele} în Adrianopol, - "Cărti ^{dupa} cum notează el în carnetul său de ~~stud~~ ^{drum} ~~student~~, care din fericire n'a s'a păstrat. După o scurtă călătorie ^{la} Constantinopol tânărul Cantacuzino începu "tare spudia cărții" cu dascălul Chir Dionisie, un călugăr care stătea în metohul Ierusalimului. Dar tânărul ^{elevul} spudeu n'a avut parte să se bucure multă vreme de luminile povățuitorului său, căci ^{acela} Dionisie, ducându-se la Tarigrad, este prins de moartea ^{din} care-l păștea din urmă. Rămas fără dascăl, ~~Constantin Cantacuzino~~ pleacă ~~atunci~~ la Constantinopol; îl găsim pe lângă capuchehaia țării Lascarache Roset musulimul. Probabil cu sfatul acestuia, el își găsește, la sfârșitul lui Octombrie, un nou povățuitor, în ieromonahul Gherasim Cretanul, ~~dar~~ ^{dar} Învățăturile la acest nou profesor se termină ^{la} curând, ^{la} 10 Ianuarie, ~~când~~ ^{când} Stolnicul pleacă, să-și desăvârșească

C. Cantacuzino

instrucția, spre țărnicurile de lumină ale Italiei, la Padova.-

Padova fusese în tot cursul evului mediu și în timpul Renașterii cetatea luminii, "scaunul și cuibul a toată dăscălia și învățătura, cum era într'o vreme Athina", spune Miron Costin. Renumele, ^{ridicat prin} ei și profesori ca Piccolomini, Cremonini, Pomponazzi, Galileini, Galeo Galilei (1610), atrăgeau studenți -cum atrage azi Parisul- din toate colțurile Europei: din Franța, din Germania, din Ungaria, din Polonia, din limanurile grecești. Acolo, studenții, împărțiți în corporații sgomotoase, pe lângă prelegeri savante, pe lângă anticari cu manuscrise prețioase, pe lângă bibliotecile cu nenumărate cărți rare, găseau ^{și} o viață ~~vioasă~~, veselă sburdalnică, cu serbări fastuoase în palatele cetății, cu jocuri cavalierești, cu reprezentări teatrale, cu baluri mascate în zilele de carnaval.

Spre acest liman de lumină și tinerețe pleca, în Ianuarie 1667, cel care avea să ajungă mai târziu

sfetnicul cel mai prețuit al lui Constantin Brâncoveanu și cea mai de seamă personalitate a culturii românești din a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

Pornește din Constantinopol cu un caic până la insula Halchi. Dar să lăsăm pe tânărul student, -spuden, cum se zicea atunci- să ne povestească el însuși în limba vremii sale, peripețiile drumului:

"Au plecat în ziua de 18 Ianuarie << ziua cinstițiilor sfinți și arhiepiscopi lui Athanasie și a lui Chiril, a cărora rugă și ajutor ne poarte până în săvârșit fără primejdie >> Am venit -scrie mai departe- cu caicul împreună cu părintele Varolomei cel mic și cu Loiz Athineul -cântărețul- și cu Mihai până la ostrovul de la Halchi, pentru că acolo sta corabia de așteptă pre cei ce cu fa era să călătorească>> Aci ^{zăbovesc} așteapta până a doua zi, când la două ceasuri din noapte se imbarcă pe corabia << Madona de Rosaria>> sau cum se mai numea cu celălalt nume << Coroana Aurea>> << Această corabie -ne spune el- este făcută în Veneția iar otcârmuitorii ei sunt Franțozi >>. Sosit-am

~~continuă el~~ - dar la străjile Mării-Albe <Mediterana>
 Vineri, Ghenarie 24 și am șezut aici pân Duminică, a
 treia zi, după obiceiul ce au <Turcii> de oprescu co-
 răbiile creștine. Si am purces iar cu a lu Dumnezeu
 ajutor și otcârmuire, Duminică Ghenar 26 în vreme de
 prânză și numai ce am trecut cetățile, având vânt îm-
 potrivă. ~~De aici, noaptea a treia, spre Marți, porcegă~~
~~gând cu bun vânt, am sesit la estroval ce i zic Milo,~~
 La 30 J sunt la Milo
 Joi, Ghenarie 30, ~~la un ceas de noapte.~~ Si am șezut
 pre loc Vineri și Sâmbătă toată ziua, găsiind aici pre
 marchez, Vila, carele viind de de la Crit -adică de la
 Creta- mergea spre Zachinte cu carele însoțindu-ne
 și cu 2 corăbii mici de Malta >> au mers spre Zante,
 având teamă mare de pirați. Insfârșit ajung cu bine
 la Zante, dar ~~având vreme și vânt bun,~~ călătoresc mai
 departe spre Kefalonia și de acolo se îndreaptă spre
 țărurile Italiei. Pe drum îi surprind furtuna.
 << Marți, două ceasuri până a însera ne-au venit vânt
 greu și așa toată noaptea ~~den puțin la mai vârtos~~

se întăria - care 11 ceasuri mari primejdii ne-au dat, până când am apucat într'un liman ce să chiamă Campo Boldo, foarte bun. Si acolo ne-am păzit până ce au stătut vântul. Fie și această primejdie în slava Domnului notează el cu sufletul ușurat.

~~Instaurat~~, După un drum pe mare, lung^{și} plin de primejdii, care a durat o lună ~~de zile~~ ajunge în dimineața zilei de 19 Fevruarie ¹⁶⁶⁷ la Veneția pe << zi frumoasă și liniștea >>.

Strălucirea Veneției, cu palatele ei de marmoră, cu piața San Marco, cu galerele ~~aslate~~ care soseau din largul mării, cu gondolele ~~svalte~~ care lunecau pe canalele ~~venzi~~ dela un palat la altul, trebuie să fi făcut o impresia puternică asupra tânărului boier român, căci el rămase două luni în cetatea lagunelor, vizitând palatele și monumentele de artă. E păcat că în carnetul lui de note este așa de laconic și nu ne comunică nimic din aceste impresii; abia dacă aflăm dintr'o notă ~~prințită~~ că a vizitat palatul Dogilor.

"palatul Veneției", cum îi zice el, din care însemnează doar inscripțiile latinești: "Scris este în casa ce șade prințipul cu alalți mari, în podina casei, întâi cum intri pre ușa ceea ce stă în față: Robur imperii..."

mai mergând puțin: Nunquam derelicta, iar la mijlocul casei: Res publica (pentru români)

Tocmai în Aprilie, mentorul său, Pana Pepano, unul din Grecii livantini stabiliți în Veneția dar, dar care avea legături și rudenii^{și} în Tara Românească, îl conduse la Padova. Aci, tânărul Constantin Cantacuzino se instalează în casa unui preot catolic Alvisio Florio, plătind pentru pensiuone câte 15 galbeni pe lună.

Se puse cu toată stăruința pe carte, luând lecții în particular dela profesori distinși. Incepu - după cum are grije să noteze în carnetul lui - cu ajutorul prea sfințitului și puternicului Dumnezeu " și " cu toată a mea mică putere omenească, să învețe cu dascălul Antonio dell'Acqua " Academicul, " care locuia în aceeași casă cu el; trecu apoi la Arsenio Kaludi, profesor și rector al cole-

giului cobunian, întemeiat pentru bursierii grecii. Continuă cu "luminatul și mult știutul Albanie Albanes", una din gloriile noblimii albaneze din Padova, profesor de logică la Universitatea; ~~de la el~~ Constantin Cantacuzino învață logica, psihologia și fizica, și, în sfârșit, ultimul profesor menționat în caietul ~~lui~~ de studii "Bonovici" adică Valeriano Bonvicino, profesor de filosofie extraordinară la gimnaziul paterin, fi completă învățătura cu lecții de matematică, geometria lui Euclid și astronomie.

~~Notele lui de studii menționează și o listă a cărților pe care le cumpărase. Erau alături de gramaticile și dicționarele de școală, operele clasicii: Homer, Aristotel, Lucian, Virgiliu, Horațiu, Terențiu, Marțial, pe lângă unele cărți care făceau atunci senzație ca: Istoria Dogilor Venețieni.~~

In anul 1668, după ce petrecuse trei ani și jumătate de studii printre străini, Constantin Cantacuzino se întorcea prin Viena în țară, ~~aducându-l~~

cu el din Venetia, unde întâlnise pe Grigore Chieș, scrisorile în care acesta destăinuia pe boierii care unzisera uciderea tatălui său. Cu acestea el se infățișă, alături de mama și de frații săi, în divanul lui Antonie Vodă și astfel isbutiră să reabiliteze amintirea tatălui lor și să obțină condamnarea celui ce pusese la cale uciderea lui, Vernicul Stroe Bourdeanu care în cele din urmă, fu călugărit.

Ce a devenit după întoarcerea în țară acest vlăstâr al boierimei noastre purtat pe la ^{marii dascăli ai} ~~școlile~~ Apusului?

Intr'un rând era cât pe-aci să devină domn. Florentinul Anton Maria del Chiaro, secretarul de limbă Occidentale al lui Brâncoveanu, ne spune că după moartea lui Serban Cantacuzino, boierii și poporul aclamau pe străzile Bucureștilor ca Domn pe Stolnicul Constantin, dar ^{ca acesta} ~~el~~ temându-se de urgia Turcilor, a cedat locul nepotului său de soră Brâncoveanu. El a rămas însă sfetnicul cel mai prețios al noului Domn care îi păstra ~~în~~ un deosebit res-

pect. Un cronicar contemporan se spune că de multe ori a auzit pe Brâncoveanu zicând ~~și~~ << eu tată n' am pomenit, de vreme ce am rămas mic de tată, fără cât pe dumnealui tata Constandin l-am cunoscut părinte în locul tătăne-meu >>.

Această afecțiune caldă pe care Domnul o păstra unchiului său era de sigur crescută și prin stima pentru cultura lui întinsă și pentru larga experiență de lucruri și oameni, dobândită în călătoriile lui prin Occident.

Del Chiaro ne ^{într-o scrisoare} spune că secretarii lui Brâncoveanu erau puși sub ordinele lui și că el dirija toată corespondența domnească. Tot el era cel care introducea la curtea lui Brâncoveanu solii streini, care toți, fără excepție, vorbesc cu stimă despre el. Un epigrafist englez, care fusese duhovnic al companiei engleze din Smirna și care însoția pe ambasadorul Angliei în drumul spre Londra, ne spune despre Stolnic că "este foarte priceput în politică

și că Domnitorul ascultă de povețele sale, care sunt totdeauna din grija cinstei și a interesului țării." "Este spune acesta într' alt loc, un om în vârstă, care a călătorit prin multe țări ale Europei. Este foarte inițiat în controversa religioasă a bisericii țării sale, precum și în multe științe profane." Aceiași părere o are și cărturaru pământeni contimporani. Frații Greceanu, traducătorii Bibliei, mărturisesc că "la ceale mai adânci filosofești și blagoslovești noimata ce s'au aflat, pre dumnealui, pe prea înțeleptul Constanđin Cantacuzino ca pre un epistimon și știutoriu, l-au ^{avut} lumină și deslegare întru toate. *Căta cultura adunase de băntuise el se vede mai ales din opera pe care el a închinat-o problemei ^{practice} ~~originea~~* Din nenorocire, către sfârșitul domniei lui Brâncoveanu relațiile dintre Domn și unchiul său se răcesc. Contimporanii acuză pe Stolnic și pe frații săi că ar fi urzit căderea lui Brâncoveanu care a venit pe neașteptate, ca un trăznet.

Era în săpătămâna Patimilor, când Domnul se

pregătea să serbeze, după ~~datina străbună~~, Paștele Un capegiu împărătesc, ~~ales de marele Vezir~~ ~~într-
trădins dintre prietenii lui Brâncoveanu~~, fu trimis la București. Primit la curte în marea sală de audiențe, Turcul, după ce refuză invitația Domnului de a se așeza pe scaun, scoase o năframă de mătase neagră și o aruncă pe umărul Domnului strigând: "Mazil"! Brâncoveanu surprins, încercă să protesteze și vroind să se așeze pe scaun, Turcul îl împinse cu brutalitate, zicându-i că locul lui nu mai este pe tron.

Fură chemați boierii și Mitropolitul și în auzul lor se citi firmanul prin care Brâncoveanu fu declarat, cu toată familia lui, hain. Apoi, Domnul și ai săi fură conduși și închiși în apartamentele palatului. Trei zile mai târziu, boierii și Mitropolitul ~~adunându-se ca să aleagă un nou Domn~~ ~~în prezența capegiului~~, ~~aceasta~~, ^{în divan} întrebând cine ^{în divan} este marele spătar Stefan Cantacuzino, puse mână pe umărul acestuia și-l declară Domn. Astfel, fiul

Stolnicului ajunse Domn în locul vărului său.

Del Chiaro, povestind aceste evenimente, relatează o scenă într'adevăr dramatică. Pe când Brâncoveanu, detronat, stătea sub pază cu toată ai săi, sbătându-se în prada unor gânduri triste" încât - spune florentinul - plâneau de compătimirea lor și persoanele care, din curiozitate, intraseră în odăile lor", în sala cea mare a palatului, Stefan, fiul Stolnicului, urcat pe tronul de catifea roșie, în sunetul muzicelor și în bubuitul tunurilor, primea omagiul de închinare al boierilor, cu sărutatul mâinii.

A doua zi, în Vinerea Mare, pe înoptate, porția din palat alaiul care ducea spre drumurile morții pe Brâncoveanu, și ai săi. Stefan Cantacuzino îi conduse cu capul descoperit până la caretă. Pe scara palatului Brâncoveanu, cuprins de îndoieli și presimțiri, îi spuse aceste fatidice cuvinte : "Finule Stefane, dacă aceste nenorociri sunt dela Dumnezeu pentru păcatele mele, facă-se voia Lui.

Dar Dacă ~~eu~~ sunt rodul răutății omenești pentru pieirea mea, Dumnezeu să ierte pe dușmanii mei, dar păzească-se de mâna cumplită și răsplătitoare a lui Dumnezeu".

Si judecata divină n'a întârziat

Stefan Cantacuzino, care avea planuri mari - ~~ne încredințează Del Chiaro, care a continuat să funcționeze și pe mai departe ca secretar domnesc - se ducea cel puțin odată pe săptămână la tatăl său, Stolnicul Constantin, cu care se sfătuia până la miezul nopții. Sub inspirația tatălui, el continuă politica de apropiere față de creștini, dar aceasta~~ *le* fu fatală, căci dușmanii îl pândeau din umbră și pe el.

Pe pragul de a începe războiul cu Venețienii pentru Moreea, Turcii trimit un capegiu, ~~care so-~~ ~~sește în București la 21 Ianuarie, fără ca agenții din Constantinopol ai Domnului să fi prins de veste~~ *care* A doua zi de dimineața, ~~Turcii~~ se înfățișează la curte și predă Domnului un firman împărațesc. Domnul

ia firmanul și - potrivit protocolului vremii - îl sărută, îl duce la frunte și apoi îl trece lui divan - efendi, ca să-l citească. Firmanul aducea la cunoștința țării că Stefan Cantacuzino care a domnit îndeajuns este înlocuit cu Nicolae Mavrocordat. - În acelaș timp se poruncea Principelui ~~Stefan Cantacuzino~~ să se ducă la Constantinopol, unde va trăi în tihnă, ~~din mila Măriei Sale Sultanul~~. Domnul, neînțelegând motivele mazilirii sale, pleacă în după amiaza zilei următoare chiar. Bătrânul Stolnic, hotărât să împărtășească soarta fiului său, îl însoțește pe drum, împreună cu nenorocita Doamnă și cu cei doi copii ai Domnului.

La Constantinopol, se îngăduie expatriaților să locuiască în palatul Domnesc, care era proprietatea țării. Aci vin să-i vadă prieteni creștini și ~~turci~~, care se întrec să le făgăduiască sprijinul lor și să le reaprindă nadejdea redobândirii tronului. Dar dușmanii nu dormeau. Vrășmașii neîmpăcați din țară intercăptaseră scrisorile Domnului către generalul comandant al Transilvaniei, și ~~cu~~

~~aceste scrisori nu conțineau destule capete de vinovație ei ticlură o traducere grecească cu adăuse agravante.~~ - Această scrisoare fu fatală. Domnul mazi și bătrânul său tată fură închiși la Bașbachicui, ~~de acolo conduși în~~ carcerile dela Bostangi-Bași, unde, în ziua de 7 Iunie - Duminica Sft. Treimi - la ora 4 din noapte, fură spânzurați. Capetele lor tăiate, golite și umplute cu călți, fură trimise spre încredințare marelui vizir, care se afla atunci la Adrianopol.

Astfel cu această dramă finală se încheie o pagină sumbră, de patimi, de intrigi de ură și de sânge, din istoria Munteniei.-

N. Cartoian